

Гуртова І.В. Сильові захисні механізми залежної особистості// Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Психологія». – 2009. – №842. – Вип. 41. – С.77-81.

Сильові захисні механізми залежної особистості

Гуртова І.В.

У статті розглядається функціонування залежної особистості у подружніх стосунках у дебютних та фінальних формах залежних стосунків. У результаті проведеного дослідження визначено, що поглиблення рівня залежності у шлюбі супроводжується підсиленням примітивних захисних механізмів та розширенням спектру деструктивних поведінкових реакцій типу агресії, депресії, фіксації на психотравмі. Показано, що залежній особистості специфічна структурна слабкість Его-утворень особистості, що виявляється у переважному використанні примітивних (проективних на відміну від дефензивних) захисних механізмів. Отримані дані є обґрунтуванням психотерапевтичної стратегії лікування залежних розладів, спрямованої на Его-структури особистості, а саме на підвищення структурної зрілості цього утворення, що є найважливішим принципом роботи із залежною особистістю.

Ключові слова: залежна особистість, подружня залежність, захисні механізми, Его-утворення особистості.

В статье рассмотрено функционирование зависимой личности в супружеских отношениях в дебютных и финальных формах зависимых отношений. В результате проведенного исследования выявлено, что углубление уровня зависимости в браке сопровождается усилением примитивных защитных механизмов и расширением спектра деструктивных поведенческих реакций типа агрессии, депрессии, фиксации на психотравме. Показано, что зависимой личности специфична структурная слабость Эго-образований личности, проявляющаяся в преимущественном использовании примитивных (протективных в отличие от дефензивных) защитных механизмов. Полученные данные являются обоснованием психотерапевтической стратегии лечения зависимых расстройств, направленной на Эго-структуры личности, а именно, на повышение структурной зрелости этого образования, что составляет наиболее важный принцип работы с зависимой личностью.

Ключевые слова: зависимая личность, супружеская зависимость, защитные механизмы, Эго-образования личности.

The dependent person functioning in matrimonial relations in debut and final forms of dependent relations is considered in the article. As a result of the carried out research it is revealed, that excavation of dependence level in marriage is accompanied by intensifying of primitive protective mechanisms and expansion of a spectrum of destructive behavioural reactions such as aggression, depression, bracing on psychotrauma. It is shown, that structural delicacy of personality's Ego-formations, shown in primary use primitive (protective against of defensive) protective mechanisms, is specific to dependent personality. The received data are a substantiation of psychotherapeutic strategy of dependent disturbance treatment, directed on personality's Ego-structures, namely, on structural maturity rising of this formation, which makes the most important principle of work with the dependent personality.

Key words: dependent personality, matrimonial dependence, protective mechanisms, personality's Ego-formations.

Актуальність. В останні роки інтерес дослідників залучає важлива й недостатньо вирішена проблема, яка могла б бути позначена як проблема формування й функціонування залежної особистості [3, 5, 6, 7, 8]. Залежність, насамперед, виявляється в інтимно-особистісній сфері й, зокрема, у подружніх стосунках. По оцінках деяких авторів, співзалежними є близько 98% шлюбів [8]. Деструктивний вплив на особистість таких стосунків є зовні непомітним, але від цього не менш патогенним. Залежність має тенденцію вражати всі сфери функціонування особистості, роблячи її

життя напружено-драматичної. Залежні подружні стосунки мають тенденцію до трансгенерації, тобто до міжпоколінної трансляції. У результаті формується «недиференційована сімейна Его- маса» [2], що стримує процеси диференціації «Я» у родині й фіксує її членів у регресивному стані. У результаті діти, виховані в таких родинах надалі зіштовхуються із серйозними проблемами функціонування (сімейного, професійного, соціального, соматичного) особистості. Проблема генезису й систематизації функціонування залежної особистості не є до кінця вирішеною, у такому аспекті ця проблематика вивчалася у нечисленних вітчизняних роботах [2, 3]. Разом з тим, розробка даної проблеми має евристичний потенціал, особливо у психокорекційній роботі із подружніми парами, що знаходяться у стосунках залежності.

Аналіз проблеми. Одним з показників психологічного здоров'я особистості й визначення рівня (невротичний, прикордонний, психотичний) її функціонування є характеристика стильових захистів особистості. Відповідно до психоаналітичної традиції сила або слабкість Его визначається характеристикою використовуваних захистів. Виділяють примітивні й більше складні захисти. До примітивних захистів відносять ті, які не допускають влучення психотравмуючих змістів і відповідних емоційних утворень у свідомість. Савенко позначив такі примітивні типи захистів як проєктивні механізми. До цього типу захистів відносяться такі механізми, як витиснення, фантазування, регресія, реактивне утворення, заперечення й т.п. До більше зрілих (дефензивних, за словами Савенко) механізмів захисту відносяться ті, які допускають у свідомість психотравмуючий зміст, але при цьому піддають його захисної трансформації. Такими захистами є раціоналізація, інтелектуалізація й т.п. Зрілість Его та особистості в цілому визначається тим, які захисти задіяні в їхньому функціонуванні.

Деякі автори [5, 7, 8] розглядають залежність як порушення структури особистості, тобто йдеться про залежний тип особистості. Серед ознак, притаманних такої особистості відзначається інфантильність, прогностична некомпетентність, незрілість. Інші автори, які розглядають формування залежності з погляду психодинамічного підходу [цит по 5], наполягають перш за все на порушеннях меж особистості, на слабкості Его та дефіцитарності Его-захисних механізмів. Базуючись на цьому, можна припустити, що залежну особистість може бути розглянуто скрізь стійкі стратегії Его-захисту, які будуть виступати показниками рівня її функціонування та зрілості Его-структур.

Метою роботи є вивчення особливостей функціонування залежної особистості у подружніх стосунках з боку стійко використовуваних (стильових) захисних механізмів.

Опис вибірки й методів дослідження. Дослідницьку вибірку склали 3 групи:

50 подружніх пар, які задоволені шлюбом і перебувають у стосунках подружньої залежності (група 1). Шлюбний стаж у даній групі має варіаційний розмах від 4 до 8 років, усі досліджувані знаходилися в першому шлюбі та виражали задоволеність шлюбом. Вік чоловіків коливався від 25 до 33 років, вік жінок - від 22 до 39 років. Ця група розглядається нами, як група із дебютними формами залежності.

50 подружніх пар, незадоволених шлюбом і, що перебувають у стосунках подружньої залежності (група 2). Це ті пари, які мали виражену мотивацію збереження шлюбу (принаймні, один з подружжя) і, у зв'язку із проблемами, що виникли в шлюбі, звернулися в консультативне відділення НДІ сексології й медичної психології при Харківській медичній академії післядипломної освіти. Шлюбний стаж у даній групі також має варіаційний розмах від 4 до 8 років. Вік чоловіків коливався від 26 до 37 років, вік жінок - від 22 до 37 років. Усі досліджувані перебували в першому шлюбі. Досліджувані даної групи відзначали труднощі в подружній комунікації - непорозуміння із партнером, недостатня уважність партнера, його байдужість і т.п. Всі обстежені пари ставляться до категорії дисфункціональних. Ця група може бути умовно позначена як група із сформованими, фінальними формами залежності.

30 подружніх пар як контрольна група (група 3). Це адаптовані пари, що не мають подружніх утруднень і задоволені шлюбом. Шлюбний стаж становив від 3 - х років до 8 років. Досліджувані групи 3 не мали ознак психічної й вираженої соматичної патології. Вік подружжя становив: чоловіків - від 24 до 45 років; жінок - від 21 до 32 років. Група 3 являє собою якийсь умовний норматив, деяку умовну норму.

У роботі використовувалися наступні методи: 1) клініко-психологічне інтерв'ю, розроблене А.В. Коцар [3], 2) опитувальник діагностики рівня залежності Б. Уайнхолда [8]; 3) опитувальник «Реакції подружжя на конфлікт» О.С. Кочаряна [4], містить у собі наступні шкали: шкала неконструктивні установки на шлюб (НУ), шкалу депресії (Д), шкала протективних механізми (ПМ), шкала дефензивних механізмів (ДМ), шкала агресії (А), шкала соматизація тривоги (СТ), шкала фіксації на психотравмі (Ф). Методи статистичної обробки матеріалу - ^критерій Стьюдента.

Результати дослідження. У таблиці 1 наведені середні показники й дисперсії за кожною шкалою у 3-х групах.

Таблиця 1
Середні показники й показники дисперсії у трьох групах (у Т-баллах)

		Група 1 (N=50)		Група 2 (N=50)		Група 3 (N=30)	
		Ж	М	Ж	М	Ж	М
Неконструктивні установки на шлюб	X	29,8	32,4	69,6	68,2	50,6	52,8
	c	5,4	6,1	8,3	7,8	5,9	7,5
Депресія	X	26,9	25,1	79,3	73,6	47,5	52,4
	c	4,8	5,5	6,4	7,1	7,4	5,6
Протективні механізми	X	48,3	56,5	80,4	78,6	44,8	54,5
	c	8,2	7,7	5,9	6,9	4,9	7,5
продовження таблиці 1							
Дефензивні механізми	X	32,1	37,7	32,9	28,4	56,9	61,4
	c	6,3	7,9	5,4	6,9	7,2	7,9
Агресія	X	30,5	37,1	82,4	84,1	44,1	51,8
	c	7,3	8,2	9,4	9,2	4,3	6,5
Соматизація тривоги	X	77,7	53,1	51,2	46,6	46,2	38,2
	СТ	6,4	6,2	5,4	5,3	6,2	6,8
Фіксація на психотравмі	X	30,2	27,6	80,2	75,8	42,1	40,2
	c	5,4	6,3	7,9	7,4	5,5	6,4
Контрольна шкала	X	53,3	51,4	50,4	56,6	48,5	55,5
	c	6,4	7,3	5,8	6,8	6,2	6,4

У таблиці 2 представлено показники вірогідності розходжень заокремих шкалах опитувальника «Реакції подружжя на конфлікт» з урахуванням статі.

Таблиця 2

Вірогідність розходжень груп за шкалами опитувальника «Реакції подружжя на конфлікт»

	НУ	Д	ПМ	ДМ	А	СТ	Ф	К	
	t / f	t / f	t / f	t / f	t / f	t / f	t / f	t / f	
Гр. 1-2	Ж	27,9/88	31/82	22,4/93	0/100	30,3/96	21,9/99	36,9/90	1,6/101
	М	25,0/96	37,8/96	15/100	6,1/100	26,4/101	5,2/100	34,9/90	3,5/101
Гр. 2-3	Ж	12,5/80	14,0/71	32,3/74	18,9/52	25,9/77	4,3/58	27,9/80	0,8/62
	М	9,8/67	16,4/76	16,7/61	15,5/58	20/80	6,6/53	25,3/72	0,8/68
Гр. 1-3	Ж	17,9/61	16/47	2,2/82	17,7/59	10,8/62	24,6/67	10,1/64	3,2/67
	М	14,6/55	24/64	1,3/66	20,3/65	9,5/76	10,8/60	9,4/64	2,9/72

Примітка: t - Критерій Стьюдента; f - число ступенів свободи.

Як видно з таблиці 2 групи дебюту залежності (група 1), фінальних її форм (група 2) і контролю вірогідно розрізняються між собою.

На малюнку 1 для наочності представлено гистограми розподілів показників за окремими шкалами опитувальника в різних групах жінок.

Малюнок 1. Розподіл показників за шкалами опитувальника «Реакції подружжя на конфлікт» у трьох групах жінок

Як видно з наведених гистограм жінки трьох дослідницьких груп істотно розрізняються між собою за шкальними показниками. Подружні пари, що перебувають у фінальних формах залежності, мають вірогідно більше високі показники, чим чоловіки груп 1 (дебютні форми залежності) і контролю по наступних шкалах:

неконструктивні установки на шлюб - такі види установок шлюбного партнера, які дезінтегрують сімейну структуру, перешкоджають терапевтичній реконструкції подружніх відносин;

депресія, що виражає три види депресивних станів: «класична» депресія («загальмованість»), астенічна депресія (слабкість, млявість і т.п.) і апатична депресія (зниження інтересу, байдужність), а також почуття провини;

протективні механізми того типу захистів, що приводить до недопущення у свідомість психотравмуючої інформації;

агресія, пов'язана із прямою фізичною й вербальною агресією, так і зі зміщеною;

фіксація на психотравмі, що свідчить про «застрявання» афекту й інтелекту на психічній травмі.

При дебютних формах залежності в подружжя вище соматизація тривоги. Це, по видимому, пов'язане з тією обставиною, що психоемоційна напруга (злість, страх, розчарування й т.п.) не доводить до свідомості, каналізує в соматичну сферу, негативний досвід витісняється, заперечується.

Варто звернути увагу на те, що на фінальних стадіях залежного шлюбу переважають примітивні механізми психологічного захисту, що дозволяє думати про деякий дефіцит структурної організації особистості, яка перебуває у залежному подружжі, а саме про слабкість Его-формації. Рівні дефензивних механізмів при дебютній і фінальній залежності практично не розрізняються.

У літературі описані кілька концепцій фрустрації: фрустрації-агресії, фрустрації-депресії, фрустрації-фіксації, фрустрації-регресії й т.п. [6, с. 66-86]. Спів залежні чоловіки на стадії розчарування відчують виражену фрустрацію, що сприяє появі широкого спектра поведінкових реакцій, головними з яких є агресія, депресія й фіксація. R.E. Kendall затверджував, що депресія є результатом гальмування агресії в ситуації фрустрації. Н. Майер представив концепцію фрустрації-фіксації. Причому, фіксація є поведінкою «позбавленою мети» і відрізняється від мотивованої й цілеспрямованої поведінки. Відносно подружньої поведінки фіксація розуміється як зосередження на негативних сторонах досвіду

й неготовність відкритися новому досвіду. Подружні пари, які перебувають на фінальних стадіях переживають стан фрустрації, що і зумовлює появу палітри деструктивних поведінкових форм.

Висновки

При поглибленні рівня залежності у шлюбі: підсилюється роль примітивних захистів та розширюється палітра деструктивних поведінкових реакцій типу агресії, депресії, фіксації на психотравмі;

Залежній особистості специфічна структурна слабкість Его-утворень особистості, що виявляється у переважному використанні примітивних (проективних на відміну від дефензивних) захисних механізмів.

Отримані дані є обґрунтуванням психотерапевтичної стратегії лікування залежних розладів, спрямованої на Его-структури особистості, а саме на підвищення структурної зрілості цього утворення. Посилення Его-структури, як нам представляється, є найважливішим принципом роботи із залежною особистістю. Будь-яка спроба психотерапевтичної регресії без відповідної роботи з Его є, на погляд, небезпечною.

Література

Варга А.Я. Системная семейная психотерапия. - СПб.: Речь, 2001. - 144 с.

Гаранян Н.Г., Холмогорова А.Б. Замысловатый танец современной пары // Семейная психология и семейная терапия. - М., 2000.- №1.- С.3-11.

Коцар А.В. Особливості психосексуального розвитку хворих на невроз жінок, що знаходяться у відносинах подружньої залежності. Дис. на соис. канд. психол. наук.- Київ, 2001. - 168 с. Рукопис.

Кочарян А.С. Семейная терапия и психологическое семейное консультирование // Кочарян Г.С., Кочарян А.С. Психотерапия сексуальных расстройств и супружеских конфликтов. - М.: Медицина, 1994. - С. 114 - 177.

Кочарян А.С., Коровицкая В. В., Жидко М. Е., Кочарян И. А. Психологические модели зависимых расстройств // Вісник Харківського університету. Серія психологія. - 2004, № 617.- С. 92-96.

Kosewski M. Agresywsh przestepcy. - Warszawa: Wiedza Powszechna, 1977. - 330 s.

Менделевич В.Д., Новиков И.А. Парадоксы взаимосвязей зависимой личности и расстройств зависимого поведения // Архів психіатрії. - 2002. - №4. - С.129-133.

Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Освобождение от созависимости / Перевод с англ. А.Г. Чеславской. - М.: Независимая фирма «Класс». - 224 с.